

MIGRACIÓN E REFUXIO

DEREITOS SEN FRONTEIRAS: CANCIÓNS SEN FRONTEIRAS

INTRODUCCIÓN SOBRE A ORIXE

Esta proposta didáctica ten a súa orixe no proxecto internacional Conectando mundos. Moitos mestres e mestras pedíranos poder dispor das actividades que aparecían na plataforma on-line de Conectando mundos para poder levalas a cabo nos seus centros independentemente das fases, dos calendarios e do proceso cooperativo con outras escolas.

Mantivemos as animacións, as liñas argumentais e os niveis de

contido, e adecuamos as actividades ao novo contexto fora da plataforma on-line para que poidades levalas a cabo con éxito.

Recomendámosvos unha lectura desta guía, que vos facilitará pistas para o desenvolvemento das diferentes actividades que se propoñen, e ideas para profundar en determinados aspectos e temas.

Máis información na web www.conectandomundos.org

Índice

Resumo da animación, obxectivos e temas	3
Obxectivos	4
Priorización de contidos	4
Historia para a animación	4
Pautas metodolóxicas para o desenvolvemento das actividades	5
O meu nome é Nikolina	5
Por que as persoas nos movemos polo mundo?	8
Todas as persoas temos dereitos	12
Dereitos sen fronteiras	14
Cancións sen fronteiras	15
Lecturas de interese	16
Falemos de rumores, mitos e feitos... e feitos que non son noticia	16
Estruturas básicas para a aprendizaxe cooperativa	18
Glosario	22
Recursos complementarios	25

Resumo da animación, obxectivos e temas

Moverse polo mundo é un dereito de todas as persoas e un fenómeno humano que existe desde o inicio dos tempos. Cada día, e desde sempre, millares de persoas deciden emprender unha viaxe buscando coñecer mundo, un bo traballo, novas oportunidades... E outras moitas fano fuxindo de conflitos ou causas que poñen en serio perigo a súa vida e a dos seus seres queridos.

Actualmente, case 60 millóns de persoas en todo o mundo vense forzadas a vivir lonxe dos seus lares, o número máis alto desde a Segunda Guerra Mundial, segundo as Nacións Unidas. Nestes últimos anos, máis de catro millóns de persoas tiveron que fuxir de Siria escapando da guerra civil – como ocorre en moitos outros conflitos armados – ou de situacións de violencia e pobreza extrema, que tamén ameazan a súa supervivencia.

Perante este fenómeno, no cadro dos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentábel, a comunidade internacional propónse o desafío de facilitar a migración e a mobilidade ordenadas, seguras, regulares e responsábeis das persoas, entre outras cousas mediante a aplicación de políticas migratorias planificadas e ben xestionadas.

Coa proposta **Dereitos sen fronteiras**, pretendemos ofrecer ferramentas para abordar as causas da migración forzosa e os factores que afectan as persoas en tránsito, e esixir un maior compromiso cos dereitos humanos e coa seguridade das persoas, co desenvolvemento sustentábel e coa prevención de conflitos violentos, para garantir o dereito de todas as persoas a unha vida digna e en paz.

Obxectivos

- Facer aflorar os sentimentos e as emocións das persoas cando deben abandonar a súa casa, familia e territorio.
- Analizar e comprender o concepto de fronteira (visíbel e invisible) e, na medida do posíbel, os tipos de fronteira existentes: xeográficas, políticas, sociais e emocionais.
- Coñecer o dereito das persoas a escoller o lugar e o país onde queren vivir.
- Valorizar a diversidade como un elemento de enriquecemento persoal e social desde unha perspectiva de identidades inclusiva.
- Fomentar actitudes de acollida e empatía.

Priorización de contidos

- Fronteiras visíbeis e invisíbeis.
- Sentimentos e emocións das persoas cando deben abandonar a súa casa, familia e territorio.
- A empatía e a riqueza da diversidade.
- O dereito a nos desprazar libremente.
- Por que as persoas nos movemos?
- Vulneración de dereitos.
- Que significa emigrante, refuxiado, etc.? Imaxinario colectivo.

Historia para a animación

- Nikolina é filla dunha familia croata que fuxiron do seu país por causa da guerra e agora viven nos Estados Unidos. A historia da súa familia permitirá evidenciar que todas as persoas temos un pasado emigrante.

Pautas metodolóxicas para o desenvolvemento das actividades

**O meu nome é
Nikolina**

Dereitos e fronteiras.

A historia de Nikolina e o diálogo na aula

A partir da historia, organizada en capítulos, propomos unha batería de preguntas para facilitar a comprensión da lectura ou da narración que se faga na aula. Igualmente, propomos outras preguntas que convidan á reflexión e ao diálogo sobre os sentimentos e as emocións que os distintos personaxes experimentan en cada situación.

A historia de Nikolina ten un triplo obxectivo: establecer pontes entre a historia ficticia e a realidade de cada neno e nena, descubrir que as migracións son un feito cotiá e que sempre ocorreu na historia da humanidade e, por último, enfocar de forma empática a situación que millóns de persoas están a vivir no mundo. Moitos mozos e mozas só coñecen esta realidade a través dos medios de comunicación, e case sempre con ideas negativas sobre as persoas refuxiadas, emigrantes, etc. Grazas á historia de Nikolina e da súa familia terán a oportunidade de falar da diversidade e do dereito á diferenza, do descubrimento do outro desde o respecto, a positividade e a riqueza da aprendizaxe mutua.

Dada a complexidade dos conceptos que aparecen na temática, determinadas palabras aparecerán en cor vermella no texto. Estas remitirán ao glosario básico de termos, que permitirá explicar ao alumnado o seu significado. As persoas que queiran máis información encontrarán dúas ligazóns a dicionarios máis especializados e completos.

Se falarmos de identidades

No primeiro capítulo, Nikolina preséntanos a súa familia e fálanos das súas orixes, do seu presente e do seu futuro. Como moitos dos nenos e nenas que participan en Conectando mundos, naceu nunha determinada cidade dun determinado país, mais a súa familia vén doutros lugares.

É recomendábel prestar un pouco de atención tanto ao concepto de identidade como ás vivencias dos mozos e mozas, que comezan a entrar na adolescencia, e tamén ás tensións existentes. Con este propósito, propómosvos dúas lecturas: por un lado, un texto explicativo do libro *Identities as a sinas* de Amin Maalouf, e, por outro lado, unha reflexión de Jaume Funes e Miquel Àngel Essomba sobre as confrontacións adolescentes e as tensións migratorias.

“A identidade é constituída por unha morea de elementos, e está feita de múltiples pertenzas, mais nunca coincide a mesma combinación en dúas persoas diferentes, de modo que a identidade persoal é sem-

pre única e complexa. Moita xente considera que unha destas pertenzas é máis importante do que as outras en calquera circunstancia (para uns é a nación, para outros a relixión, a clase ou a lingua), mais non hai ningunha que prevaleza de forma absoluta. En todo o caso, a miúdo tendemos a nos recoñecer na pertenza máis destacada, aínda que non sexa das que consideremos máis definitorias. A identidade non nos é dada dunha vez por todas, senón que se vai construíndo e transformando ao longo da existencia: de feito, a maior parte das pertenzas non son herdadas, senón aprendidas. E é que o que acaba determinando as pertenzas dunha persoa é sobre todo a influencia dos demais, tanto dos amigos, os que teño cerca, como dos estraños, os que teño perante min. Finalmente, remarca Maalouf, a identidade é unha cuestión de símbolos e mesmo de aparencias e, por este motivo, os elementos simbólicos (desde a linguaxe até os mitos, desde a literatura até as bandeiras) teñen un papel especialmente significativo en toda a cuestión da identidade.”¹

Confrontacións adolescentes e tensións migratorias²

“Boa parte das condutas adolescentes e mozas teñen como lóxica interna a necesidade da diferenciación: non ser confundidos coa xente adulta, non ser considerados como un conxunto homoxéneo. Necesitan deixar claro que non son coma nós, os adultos, e que son moi diferentes entre eles. Boa parte das súas relacións son relacións diferenciadoras: agruparse e desagruparse, ignorarse ou confrontarse para deixar claro quen son e quen non son.

Na inmensa maioría dos casos, a afirmación diferenciadora utiliza compoñentes dos estilos de vida. Porén, a miúdo utiliza algunha característica a que a sociedade adulta atribúe un valor simbólico especial. Esta é, por exemplo, en determinados colectivos, a adscrición nacional.

A presenza das novas diversidades “emigradas” perturba e despraza algunhas destas confrontacións. É fácil conseguir unha especie de “pacto nacional” para identificar ao contrario entre os colectivos que viñeron de fóra. Os “mouros” ou os “paquis” poden pasar a ser os inimigos de todos.

Ao tentar identificar os desafíos educativos, parece que deberíamos distinguir dous grandes tipos de relacións diferenciadoras entre os mozos e mozas máis novos: a pura confrontación e a exclusión. Os mozos e mozas “do país” están a resolver boa parte das súas dificultades de identidade a partir de definicións e confrontacións excluíntes con aqueles que, segundo eles, non son de aquí. Cando se traballan estes procesos como cuestións relacionadas cos estilos de vida e coas tensións nas relacións de convivencia, é máis fácil evitar que se convertan en exclusións con compoñentes racistas. Viven inmersos nun conxunto de contradicións e malestares que derivan con facilidade cara aos personaxes aos cales poden atribuír “a culpa”.

1. Extraído de *Identidades asesinas*, Amin Maalouf, 1999.

2. Fonte: Jaume Funes e Miquel Àngel Essomba, *Construint identitats. Espais i processos de socialització dels joves d'origen immigrat*. Fundació Jaume Bofill, 2004.

Mais tamén pasa ao revés. A interrelación de confrontación fainos construír identidades en función de cómo nos ven. Os adolescentes de orixe inmigrante son o que os demais adolescentes lles deixan ser e o que lles obrigan a ser, polo menos como reacción ao illamento e á exclusión. Ademais, tamén son como os consideran os adultos (por exemplo, o profesorado). As diferenciacións feitas polas persoas adultas son aproveitadas e reforzadas polos adolescentes de aquí, e amplifícase a súa carga de negatividade.”

Falamos de muros

A través da historia é introducido o concepto de *fronteira*. Destacaremos as fronteiras naturais. Son as que dividen antropoloxicamente ás persoas nos espazos vitais (lagos, ríos, montañas, cordilleiras, etc.). Igualmente, faremos notar as cousas que foron construídas precisamente para superar estes obstáculos (pontes, camiños, etc.).

A través das fotografías aproveitaremos para falar dos muros que construímos (arames, valas, paredes, reixas, grellas, etc.). Xurdirá o debate sobre a función que teñen estes muros e a necesidade que temos de nos sentir protexidos, defendidos... Podemos aproveitar para explicar que todos estes muros son visíbeis, mais que tamén existen outros muros, outros obstáculos que separan as persoas e que non se ven, comezando por exemplo pola distancia, que superamos grazas á tecnoloxía e aos transportes (avión, barco, tren, autoestrada, etc.). Tamén hai outros muros que non se ven e que nos separan: cando nos pelexamos cun compañeiro ou unha compañeira, cando non nos entendemos porque falamos linguas distintas, entre xeracións, etc. É probábel que xurdan exemplos de fronteiras culturais, sociais ou económicas, aínda que non se mencione o concepto. sexa cal for o exemplo, o máis importante é buscar fórmulas ou exemplos que, por un lado, desmitifiquen a “separación insalvável” e, polo outro, evidencien que non é necesaria a separación, que a mestura é vida, riqueza, diversidade e aprendizaxe.

Nalgún momento, xurdirá o concepto de *fronteira política*. Falaremos da fronteira como de unha liña convencional que marca o confín dun país. Algunhas fronteiras poden estar delimitadas de forma física (con muros ou arames), aínda que non sempre é o caso. Os países acordan até onde chegan os seus respectivos límites; ao pasar o referido límite (la fronteira), éntrase no territorio do país veciño.

Definición de fronteira: “[Cháma]se desta forma ás liñas localizadas nos límites de determinada rexión, quer sexa un país, estado [ou] distrito, [creadas] coa finalidade de delimitar as determinadas porcións de terra, aire e auga entre unha rexión e outra. Ademais das delimitacións territoriais, tamén se establece tamén a xurisdición de determinado goberno sobre as distintas porcións de terra que se encontran dentro do seu territorio, **o que ocorra fóra do referido territorio pasa a ser problema do estado veciño.**”³

3. Fonte: <http://conceptodefinicion.de/fronteras/>

Xuntamos esta definición do concepto de *fronteira* e destacamos en *itálico* a última frase para subliñar a mensaxe habitualmente implícita neste tipo de definición. Precisamente, o obxectivo de Conectando mundos e de calquera proposta didáctica de educación para o desenvolvemento é totalmente contrario a esta formulación de desapego ou desinterese polo outro, polo veciño. Este argumento resúmese na seguinte frase: ***“Educar para que nada nos sexa al-leo” (Gimeno Sacristán).***

Aspectos a ter en conta ao realizar a entrevista

Antes de levar a cabo a entrevista, é importante que o alumnado sexa consciente de que, para moitas persoas, falar das súas orixes, de por qué marcharon, etc., é unha cuestión moi persoal e íntima. É necesario facer as preguntas con respecto e delicadeza. É probábel que, a pesar de seren persoas próximas, nunca teñan explicado en público os motivos da súa partida. É importante facer entender ao alumnado que tomar a decisión de partir non é fácil e que case sempre é un acto de xenerosidade para coa familia, para coas persoas que máis se quere. A entrevista é unha forma de contrarrestar certas mensaxes moi daniñas e totalmente falsas sobre a realidade das persoas emigrantes ou refuxiadas.

Por que as persoas nos movemos polo mundo?

Sentimentos e emocións das persoas cando deben abandonar a súa casa, familia e territorio.

Por que nos movemos?

A empatía e a riqueza da diversidade.

Cómo compartir as entrevistas realizadas en casa

Onde naciches?

Onde naceron teu pai e túa nai?

Onde naceron teus avós e avoas?

Alguén da túa familia viviu algunha vez nun lugar distinto de onde vive agora?

Coñeces alguén doutro lugar? De onde é?

Por que marchou do seu país, cidade ou vila?

Como se sentiu ao marchar?

Como marchou? Con quen marchou?

Como se sentiu ao chegar ao novo lugar? Custoulle adaptarse?

Coñeces o nome dalgunha persoa famosa que non viva no lugar en que naceu? De onde é? Por que che gusta?

Abriremos o debate con toda a aula para compartir a información relativa ás primeiras preguntas e descubriremos se puideron falar con alguén que vivise noutro país ou noutra rexión.

Para recompilar a información, podemos facer un mural xigante con papel de embalaxe e dividir a aula en grupos de cinco membros. Cada grupo compartirá a información que reunise en xeral e deberá apuntar no mural:

- Lugar de nacemento das súas familias:
- As persoas marchan do seu país, cidade ou vila porque...
- Ao marcharen, as persoas senten que...
- Ao chegaren ao novo lugar, as persoas senten que...

Unha vez recompilada a información, será lida en voz alta para que cada cal vaia tirando as súas propias conclusións sobre as causas da partida e sobre os sentimentos e as emocións que se experimentan. Coñecer as vivencias de persoas reais e próximas axudará a vivir a migración como un feito cotiá e natural.

Persoa refuxiada, desprazada ou emigrante?

Este vídeo permitiranos explicar as diferenzas que existen entre o que entendemos por persoa refuxiada, persoa emigrante e persoa desprazada. Igualmente, poderemos observar as causas polas cales as persoas se moven no mundo e analizar se coinciden coa información recollida nas entrevistas coas familias. Recordade que podedes utilizar o glosario de termos que aparece no final desta guía para esclarecer calquera dúbida. Antes de ver o vídeo, é útil facer aflorar os conceptos previos do alumnado, para poder contrastalos despois.

Despois de ter visto o vídeo en pequenos grupos, responder ás seguintes preguntas:

- Segundo o vídeo, cales son as causas polas cales as persoas nos movemos? Coinciden coas que identificamos na actividade coas familias?
- Que diferenza existe entre ser unha persoa refuxiada, unha persoa emigrante ou unha persoa desprazada?
- Todas as persoas refuxiadas son emigrantes?

Falamos do valor da diversidade dentro e fóra da aula

A xestión da diversidade no sistema educativo:

“A atención á diversidade significa ter en conta que en calquera sociedade existen diferentes culturas en función da clase social, do grupo étnico, do xénero, da orientación sexual, do territorio e dun longo etcétera. Porén, a nosa escola privilexia, ao tempo que oculta, unha cultura de obxectos privilegiados, a cultura da minoría social dominante: os seus modos de falar, de se mover, de se relacionar, as súas hipocrisías, os seus defectos e as súas virtudes. Mais non só somos diversos en función de factores estruturais, sómolo tamén como individuos: a uns pódelles gustar máis a pintura, outros son moi bos na expresión verbal, outros son capaces de organizar equipos de traballo, os de máis alén senten unha paixón extraordinaria pola vida animal e así até o infinito.

Na nosa escola, podemos aprender as diferenzas entre as plantas talófitas ou briófitas e, ao mesmo tempo, ser incapaces de distinguir un olmo dunha aciñeira ou ignorar de onde proceden os alimentos de que nos alimentamos. Alguén encárgase de facer esta arbitraria selección cultural e preséntao como a verdadeira e única cultura. E iso é o que teñen que memorizar os nenos e as nenas con independencia da relevancia deses coñecementos. Unha escola aberta á diversidade é unha escola que se interroga sobre tal relevancia.

Aparentemente, as mozas van ben na escola: obteñen mellores resultados do que os mozos, promoven en maiores porcentaxes, o seu fracaso é menor. Porén, e a pesar diso, terminan optando por determinadas carreiras universitarias en maior medida (maxisterio, enfermaría, psicoloxía, medicina) do que outras (as enxeñarías en xeral). Todo isto termina por se traducir en que hai poucas mulleres nos altos cargos. Promove a nosa escola – especialmente certas materias – a sutileza, a reflexión e a creatividade?

Unha escola que pretenda atender á diversidade é unha escola en que a palabra do alumnado é a protagonista. Na escola do silencio xamais poderá aflorar a riqueza e o enorme privilexio que implica contar con alumnos e alumnas con diferentes interpretacións do mundo, que proceden de distintos tipos de familias, de innumerábeis lugares do mundo, que falan distintos idiomas, cuxas gastronomías son dunha variedade infinita. Nenos e nenas chegan á escola sabendo unha morea de cousas e deses coñecementos débese partir se queremos unha escola de calidade para todos e todas, capaz de atender á diversidade.”⁴

“A diversidade cultural é unha riqueza considerábel, un recurso inherente ao xénero humano, que debe ser percibido e recoñecido como tal. A propósito, non existe ningunha escala de valores entre as culturas: son todas iguais en dignidade e dereito, sexa cal for o número dos seus representantes ou a extensión dos territorios onde florecen.

4. Fonte: “A xestión da diversidade no sistema educativo”, Rafael Feito Alonso, profesor titular de Socioloxía da Universidade Complutense de Madrid. CIP-Ecosocial – Boletín ECOS n.º 8, agosto-outubro 2009.

Esencialmente, o noso mundo é unha sincronía de culturas cuxa coexistencia e pluralidade forman a humanidade. É sumamente urxente que esta diversidade de culturas ocupe un lugar destacado na nosa resposta global á pasaxe do tempo, isto é, ao desenvolvemento.

Esta é a mensaxe que transmite o Relatorio Mundial da UNESCO. Investir na diversidade cultural e no diálogo intercultural. [...] Entre a diversidade cultural e o medio ambiente, a economía, a educación e a saúde, entre a diversidade cultural e a mudanza climática, a salvagarda do patrimonio, a das linguas, o acceso aos recursos e o maior benestar, existen nexos de todo tipo, de tal modo que é imposíbel interesarse nun tema preciso sen ter en conta o alcance das culturas e a súa diversidade.

Debemos agora avanzar e dar resonancia a esta mensaxe, a fin de que no plano mundial se traduza concretamente na realidade cotiá, nas decisións e iniciativas dos gobernos, nos responsábeis políticos, no sector privado e na sociedade civil. Mediante o establecemento de múltiples relacións de colaboración, a UNESCO está determinada a que a diversidade cultural ocupe un lugar central nos proxectos de desenvolvemento, e a que o respecto por esa diversidade pase a ser tanto o fundamento de diálogos entre as culturas como un instrumento en favor da paz.”⁵

Desafíos en contextos multiculturais. Competencias interculturais e resolución de conflictos

“Que a calidade da relación facilita o coñecemento recíproco e o entendemento.

Para coñecer o cadro de referencia do “Outro” non é necesario repasar enciclopedias de etnoloxía ou antropoloxía, aínda que calquera lectura nos será útil. Debemos centrarnos na persoa que temos en fronte e considerala unha fonte valiosa de información. Recordando o dito “cada persoa é un mundo”, non esquezamos que cada persoa ten o seu propio modelo dentro dese cadro de referencia cultural común. Dicímolo porque moitas veces caemos no erro de considerar que os coñecementos teóricos sobre outras culturas son garantes suficientes para nos entendermos con persoas das referidas culturas.

Aínda que pareza obvio, recordemos que o respecto é unha das actitudes básicas para establecer unha boa relación cunha persoa, sexa cal for a súa cultura ou orixe étnica. Fai falta ampliar ese respecto ao seu modelo do mundo, aos seus valores e á súa forma de ser e de se situar na vida. Non fai falta que esteamos de acordo con el/ela, só hai que lle mostrar que ten dereito a ser respectado.

Este respecto inicial é necesario, aínda que non esteamos de acordo con determinados aspectos culturais, para consolidar a confianza coa outra persoa, para que ambos nos poidamos sentir ben, nos abramos ao diálogo e ao intercambio. Para conseguilo, necesitamos

5. Fonte: <http://www.unesco.org/new/es/culture/resources/report/the-unesco-world-report-on-cultural-diversity>

empregar máis as nosas destrezas e habilidades comunicativas que os posíbeis coñecementos teóricos que poderíamos ter sobre a súa cultura. Esas habilidades desenvolvémolas na nosa vida social e profesional, e só fai falta adaptalas ás persoas doutras culturas.

O noso fiel aliado é a observación: sermos capaces de captar as informacións verbais e non verbais da persoa que temos enfronte. Qué emocións expresa e cómo o fai (Parécenos normal ou abálanos?). Cómo se move e cómo ocupa o espazo, a qué distancia se sitúa comodamente de nós (É a mesma que nos gustaría? Demasiado lonxe ou demasiado cerca?). Cómo formula as súas mensaxes, (Manifesta o seu desacordo ou, polo contrario, móstrase conciliador?). Estarmos atentos a estes matices axúdanos a nos adaptarmos para manter a sintonía e aumentar a confianza. Convén preguntar aquilo que non entendemos; a outra persoa daranos a información necesaria e exacta para comprender aquilo que non conseguimos explicar no noso cadro. Deste modo, aforramos o esforzo de interpretación e evitamos o risco de errarmos.”⁶

TODAS AS PERSOAS TEMOS DEREITOS

O dereito a nos desprazar libremente.

O dereito de asilo.

Vulneración de dereitos.

Vías seguras e legais.

Análise do imaxinario colectivo: sen papeis, ilegal, refuxiado, etc.

Falemos de empatía. A historia de Malak, Lidia, Saja, Asia e Princesa

A empatía é a capacidade de se pór no lugar doutra persoa, de escoitala e comprendela. É “pórse na pel doutra persoa”. Esta posición precisa de tres ingredientes básicos: escoitar de forma activa, entender os sentimentos do outro e aceptalos sen xulgar.

Cada grupo traballará cun testemuño dunha nena ou dunha muller que tivo que abandonar a súa casa e deberá completar a ficha que se les xunta.

O obxectivo é, por un lado, que os grupos coñezan de primeira man quen son esas nenas e esas mulleres e o qué lles ocorreu. E, por outro lado, que se poñan no seu lugar, que empaticen con elas, para entender os sentimentos e as emocións que foron expresando en cada etapa da súa historia. Igualmente, propónselles imaxinar onde estarán dentro duns anos. É un bo exercicio de proxección que nos aproxima máis destas historias e que nos fai vivirlas como propias.

Falemos de empatía: Imaxina que tiveses que fuxir de casa...

A través do xogo que lle propón Pavel, o alumnado deberá imaxinar qué sentiría se repentinamente tivese que abandonar a súa casa levando só o imprescindible.

De entrada, ter que decidir qué cousas son imprescindíbeis crea un sentimento de tensión e angustia que se acerca ao experimentado polos personaxes. Deste modo, comezan a pórse no seu lugar para entender o que senten as persoas que deben abandonar a súa casa de forma imprevista.

6. Fonte: <http://www.gitanos.org/publicaciones/retoscontextosmulticulturales/interaccion.pdf>

A actividade é realizada en pequenos grupos.

- Comentade as cousas que pensastes que levaríades.
- Hai coincidencias? Por que as escollestes?
- Que sentimentos credes que experimentaríades se vos ocorrese algo similar? Como credes que se senten as persoas que deben abandonar os seus lares para non regresar?

Na posta en común escoitaremos as opinións dos outros grupos para chegar a un consenso e redactar conclusións.

O dereito a refuxio

Mediante o vídeo *Dereito a refuxio* descubrirán que, no mundo, 60 millóns de persoas se viron forzadas a fuxir dos conflitos e que varios millóns máis o fixeron por causa da pobreza, da desigualdade e da mudanza climática. A solicitude de asilo do tío Pavel serve como pretexto para analizar e pór en evidencia a vulneración de dereitos das persoas. O vídeo mostraranos as campañas e as accións de denuncia que se están a levar a cabo en todo o mundo.

Despois de ver o vídeo, deberán responder en pequenos grupos ás seguintes preguntas:

- Que é o dereito de asilo?
- Por que se fala de vías seguras e legais? Sabes o que quere dicir?
- Por que se afirma que se están a vulnerar os dereitos das persoas?

Esta actividade refórzase en boa medida coa información que chega a través dos medios. Tamén será importante ter en conta os cadros legais como a **Convención de Xenebra de 1951 sobre o Estatuto dos Refuxiados e o seu Protocolo Adicional de Nova York de 1967** que, desde a súa aprobación, permitiron protexer millóns de persoas refuxiadas en todo o planeta. Ambos os documentos establecen quen é unha persoa refuxiada, así como os mecanismos de protección e asistencia, e os dereitos sociais que os estados asinantes deben garantir. Neste sentido, tamén é crucial a **Declaración Universal dos Dereitos Humanos**.

Máis información: <http://www.acnur.org/a-quien-ayuda/refugiados/quien-es-un-refugiado/>

Dereitos sen fronteiras

Traballo colaborativo

Propónse escribir a letra dunha canción cuxas tres estrofas reflectan os contidos traballados e todo o aprendido en cada capítulo.

Para levar a cabo esta actividade de forma colaborativa, fornecémosvos unas ideas que vos poden servir:

- Estabelecer as metas e os obxectivos da actividade, de xeito que os alumnos e as alumnas se sintan motivados e comprometidos no momento de traballar para alcanzalos.

- Organizar o alumnado por equipos ou pequenos grupos de traballo, de catro a cinco persoas, que se encargarán de cumprir distintas tarefas ou funcións. Procurar que haxa diversidade de todo tipo en cada grupo e que o número de mozos e mozas estea equilibrado. Cantos máis talentos, visións, e sensibilidades diferentes houber en cada grupo, máis enriquecedora será a experiencia.
- Promover a comunicación e o respecto mutuo. Deben estar abertos a compartir as súas ideas e coñecementos, con confianza e sen medos; sempre coa mente aberta ao que ofrezan os demais. Se o credes necesario, poden ser establecidas normas de diálogo, e mesmo poden ser definidos a frecuencia e o medio de comunicación para que aprendan a colaborar.
- Guiar ou facilitar a actividade, deixándoos asumir su responsabilidade, de modo que poidan desenvolver os seus propios proxectos ou ideas. Acordar ben os pasos e procesos que poden ser seguidos para completar as tarefas establecidas, e que as planifiquen, definan a implicación de cada un e se organicen.
- Estruturar o proceso en varias fases e programar varios momentos para revisar cómo están a levar a cabo a actividade.
- Fomentar a creatividade tanto na escritura como na montaxe visual.

Estrutura da aprendizaxe cooperativa⁸

A aprendizaxe cooperativa consiste en traballar xuntos para atinxir obxectivos comúns. Se eu aprendo, ti aprendes e todos aprendemos. Nunha situación de aprendizaxe desta índole, os membros dun grupo procuran obter resultados beneficiosos para eles mesmos e para todos os demais membros do grupo. A aprendizaxe cooperativa non é outra cosa que o uso didáctico dos equipos de traballo reducidos, nos cales o alumnado traballa de forma conxunta para maximizar tanto a súa propia aprendizaxe como a dos seus compañeiros e compañeiras de equipo (Johnson, Johnson e Holubec, 1999). Un equipo cooperativo é algo máis que un conxunto de individuos que realizan algo xuntos. Un grupo de alumnos e alumnas formará un equipo cooperativo na medida que se verifiquen as condicións seguintes:

- Están unidos fortemente (o pertencer a un mesmo equipo, o obxectivo que perseguen, etc.).
- Hai unha relación de igualdade entre eles, ninguén se sente superior aos demais, todos son valorizados e séntense valorizados polos seus compañeiros.
- Existe unha interdependencia entre eles; o que afecta un membro do equipo importa a todos os demais.
- Non hai unha relación de competencia entre eles, senón de cooperación e de esixencia mutua; axudar un compañeiro repercute favorablemente nun mesmo e en todo o equipo.

7. Fonte: <http://www.aulaplaneta.com/2014/11/03/recursos-tic/diez-consejos-para-aplicar-el-aprendizaje-colaborativo-en-el-aula>

8. Fonte: <http://www.orientacionandujar.es/wp-content/uploads/2013/06/El-Trabajo-Cooperativo-como-Metodolog%C3%ADa-para-la-Escuela-Inclusiva.pdf>

Comprometémonos

O final do capítulo 4 é o momento de volver a vista atrás, de repasar todo o que se compartiu e todo o que se descubriu. É o momento de se preguntar o que podemos facer nós para contribuír para mudar esta situación de inxustiza desde o máis próximo. O que cada un dos nenos e nenas pode facer na escola, na familia, no barrio, etc.

“Dicía Freire que a lectura da palabra e a lectura do mundo van unidas porque, no fondo, a educación crítica e emancipadora implica capacitar os e as novos estudantes para poderen reconstruír a súa realidade cultural e social a partir da propia experiencia dunha maneira contrastada, menos parcial.

A escola ten a opción de silenciar os estudantes, ou de facelos cidadáns e cidadás críticos e activos. Unha educación emancipadora busca educar cidadáns e cidadás responsábeis a partir das súas experiencias, dos seus problemas e necesidades, das súas voces; axudar a que observen, descubran e interpreten criticamente os distintos contextos en que desenvolven a súa vida. Trátase de que a práctica escolar sexa significativa, teña sentido e anime o compromiso.

Os centros escolares son un espazo onde poden ser xeradas mudanzas, que implican transformación social. Aínda que non están xeneralizadas, xa existen experiencias que desenvolven a capacidade de busca e de significación, de interpretación crítica nun proceso dialéxico, e que promoven mudanzas cara un currículo máis participativo e cara unha escola máis democrática.”⁹

Cancións sen fronteiras

Neste capítulo final, propónse participar nunha actividade colectiva en que pode participar outras clases do centro educativo: **derrubar o “muro das inxustizas”**. É unha boa oportunidade para implicar as outras aulas do centro, as familias, etc.

Nesta acción – que pode implicar todo o centro educativo – pódese dar a coñecer o traballo realizado nos distintos capítulos, así como as solucións e os finais que a aula elaborou. Propómosvos que a carta de compromisos fiquen pendurada nalgún lugar visíbel do centro e que sirva de lembranza.

Animámosvos a que tiredes fotografías do acto en que derrubaredes o “muro das inxustizas” e que as compartades na web da escola ou nas redes sociais co hashtag #DerechosEnMovimiento.

9. Fonte: Intermón-Oxfam, “Lectura crítica, xustiza e solidariedade: ensinar na escola a ler o mundo e concienciar” en *Pistas para mudar a escola*.

Lecturas de interese

Falemos de rumores, mitos e feitos... e feitos que non son noticia¹⁰

Mitos

Os refuxiados son un problema europeo

De feito, na Europa só se encontra o 6% dos refuxiados que hai no mundo, en comparación co 39% no Oriente Medio e no norte da África, e o 29% no resto da África. Os refuxiados sirios encóntranse na súa maior parte nos países limítrofes (Turquía, Líbano, Xordania e Iraq). Aínda que máis dun millón de refuxiados chegaron á Europa por mar en 2015, isto representa só 0,3% da poboación total do continente.

Os refuxiados non están desesperados, eles son os que escollen migrar

Por definición, os refuxiados son persoas que foxen de conflitos violentos ou da persecución. Fan uso do seu dereito legal ao asilo, algo incluído na Declaración Universal dos Dereitos Humanos e un dereito que tamén teríades vós se algunha vez tivésedes que fuxir da guerra. Os grandes perigos físicos a que se expoñen os refuxiados na súa fuxida reflicten a gravidade da situación a que se enfrontan. Os emigrantes son unha categoría máis ampla que inclúe aqueles que se desprazan por razóns económicas e tamén as persoas que foxen de desastres ambientais, da fame e da pobreza.

Na UE, en especial a través dos medios de comunicación, tentouse xustificar o crecente endurecemento das políticas de migración afirmando que Europa está a ter que se ocupar dun número de persoas refuxiadas e emigrantes maior do que lle corresponde. Díxose tamén que a gran maioría das persoas que entran de maneira irregular na Europa son emigrantes económicos.

A maioría dos refuxiados son homes novos sans e fortes

Na realidade, segundo o ACNUR, máis de 75% dos refuxiados sirios son mulleres e nenos. Dos refuxiados que chegan á Europa, máis da metade son mulleres e nenos.

Os refuxiados rouban os traballos dos nacionais do país de acolida

Os refuxiados crean emprego. De acordo con investigacións da Organización para a Cooperación e o Desenvolvemento Económicos (OCDE), os refuxiados expanden o mercado interno e crean un posto de traballo por cada un que ocupan. Nalgúns países, foron responsábeis de case un terzo do crecemento económico entre 2007 e 2013.

10. Fonte:

<http://www.unesco.org/new/es/communication-and-information/resources>
<https://www.es.amnesty.org/en-que-estamos/temas/refugio/>

Os refuxiados aprovéitanse do estado do benestar

A maioría dos refuxiados fornecen moito máis ás arcas públicas do que reciben dela. Investigacións no Reino Unido, Canadá, Alemaña, Grecia, Portugal e España, mostran que os refuxiados son menos ou igual de dependentes dos fondos públicos do que os locais.

Os refuxiados e os emigrantes traen o terrorismo

A gran maioría dos principais ataques terroristas dos últimos anos foron perpetrados por cidadáns nados nos países afectados. Polas palabras do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Refuxiados, António Guterres, “non son os fluxos de refuxiados os que causan o terrorismo, é o terrorismo, a tiranía e a guerra os que crean refuxiados”. A creación de divisións entre a xente e o fomento do odio entre grupos é parte da estratexia do terrorismo.

Os países desenvolvidos están saturados e non poden recibir máis xente

O crecemento da poboación nativa na maioría dos países desenvolvidos está en declive e a migración pode ser chave para contrarrestar o fenómeno. Os refuxiados e os emigrantes poden manter os niveis de poboación e proporcionar unha base de persoas en idade de traballar para contribuír para as pensións dun número crecente de xubilados.

Feitos

A maioría dos refuxiados do mundo non saen da súa rexión de orixe. A finais de 2013, os países que maior número de refuxiados acollían eran Paquistán, Irán, Líbano, Xordania, Turquía, Kenya, Chad, Etiopía, China e Estados Unidos.

En 2013, 48% de todas as entradas irregulares e 63% de todas as chegadas irregulares por mar eran de persoas procedentes de Siria, Eritrea, Afganistán e Somalia, países asolados por conflitos e por abusos xeneralizados contra os dereitos humanos. A maioría de quen foxen destes países fano para escapar da violencia ou a persecución e son, en principio, persoas que necesitan protección internacional.

Segundo datos da Organización Internacional para as Migracións (OIM) e do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Refuxiados (ACNUR), entre xaneiro e setembro de 2015 máis de 3.200 persoas perderon a vida tentando chegar á Europa. Aínda que Siria representa a maior crise de refuxiados do mundo, non é a única. Na África, as persoas foxen de conflitos e persecucións en países como Sudán do Sur, a República Centrafricana, Nixeria, Burundi, Somalia, Etiopía, Sudán e a República Democrática do Congo. Calcúlase que na África subsahariana se encontran tres millóns de persoas refuxiadas. En Kenya érguese Dadaab, o maior campo de refuxiados do mundo, establecido en 1991, e que en maio de 2015 superaba as 350.000 persoas.

Feitos que non son noticia

As contribucións positivas das persoas emigrantes, como as súas competencias, recursos e diversidade, case nunca son noticia. Porén, estas boas noticias tamén existen. Un exemplo: segundo o Banco Mundial, a migración internacional é boa porque os traballadores poden ir aos lugares onde son máis produtivos. O valor do diñeiro que as persoas emigrantes envían aos países en desenvolvemento (as chamadas *remesas*) é tres veces superior á cantidade que os gobernos dedican a axuda ao desenvolvemento, que se calcula que foi de 404.000 millóns de dólares en 2013.

Viaxes perigosas

Na tentativa de escapar de situacións desesperadas, as persoas refuxiadas e emigrantes arriscan a vida en viaxes perigosas. Así sucede no mar Mediterráneo, mais tamén no sueste asiático. Por outro lado, na ruta dos Balcáns, as persoas refuxiadas e emigrantes están expostas a detencións arbitrarias, maos tratos por parte das forzas de seguridade, abusos, explotación por parte dos contrabandistas, devolucións sumarias e mesmo a morte. Na América Central, millares de persoas que tentan cruzar México son secuestradas, violadas ou perden a vida nunhas dos viaxes máis perigosas do mundo. Durante o traxecto, expóñense a abusos ás mans de funcionarios dos servizos de migración, axentes de policía, militares, traficantes de seres humanos e bandas criminais.

Estruturas básicas para a aprendizaxe cooperativa

As estruturas cooperativas básicas poden ser utilizadas para distintas finalidades nos diferentes momentos ou secuencias dunha unidade didáctica (UD). Antes de iniciar unha UD, poden servir para coñecer as ideas previas dos alumnos e das alumnas sobre os contidos que imos traballar. No comezo da UD poden ser útiles para saber até qué punto os alumnos e as alumnas entenderon unha explicación ou o vídeo que lles proxectamos. Durante a UD poden ser útiles para levar a cabo as actividades programadas, e para que os e as estudantes “apliquen” as competencias relacionadas cos contidos traballados. No final da UD poden servir para facer unha recapitulación ou síntese dos contidos traballados.

Estrutura	Antes da UD	No comezo da UD	Durante a UD	No final da UD
Lectura compartida	“Refrescar” as ideas sobre o tema a traballar a partir dun texto.	Introducir un tema a partir dun texto.	Asegurarse da comprensión dun texto a partir do cal deberán realizar exercicios.	Asegurarse da comprensión dun texto que sintetiza os contidos do tema traballado.
1-2-4	Coñecer as ideas previas sobre o tema que se traballará.	Comprobar a comprensión dunha explicación.	Resolver problemas, responder preguntas, realizar exercicios, etc., sobre o tema que se está a traballar.	Responder preguntas ou construír frases que resuman as ideas principais do tema traballado.
Folio xiratorio	Coñecer as ideas previas sobre o tema que se traballará.	Comprobar a comprensión dunha explicación, dun texto, etc.	Resolver problemas, responder preguntas, realizar exercicios, etc., sobre o tema que se está a traballar.	Responder preguntas ou construír frases que resuman as ideas principais do tema traballado.
Parada de tres minutos	Recordar e expor ideas relacionadas co tema que se traballará.	Propor cuestións que queiran coñecer do tema que se comeza a traballar.	Propor cuestións e dúbidas sobre o tema que se está a traballar.	Propor cuestións ou dúbidas no final do tema, despois de telo repasado en equipo.

P. Pujolàs e J. R. Lago (coord.), Proxecto PAC: Programa CA/AC (“cooperar para aprender / aprender a cooperar”) para ensinar a aprender en equipo, Laboratorio de Psicopedagogía da Universidade de Vic.

Lectura compartida: A lectura dun texto pode ser feita de forma compartida, en equipo. Por exemplo, nun equipo de catro, un membro do equipo le o primeiro parágrafo. Os demais deben estar moi atentos, xa que o seguinte (por exemplo, no sentido dos punteiros do reloxo), cando o seu compañeiro teña lido o primeiro parágrafo, deberá explicar o que acaba de ouvir ou facer un resumo, e os outros dous deberán dicir se é correcto ou non, se están ou non de acordo co que dixo o segundo. O estudante que vén despois (o segundo, que fixo o resumo do primeiro parágrafo) lerá seguidamente o segundo parágrafo, e o seguinte (o terceiro) deberá facer un resumo deste, mentres que os outros dous (o cuarto e o primeiro) deberán dicir se o resumo é correcto ou non. E así sucesivamente, até que se teña lido todo o texto.¹¹

Estrutura 1-2-4: O mestre ou a mestra formula unha pregunta a todo o grupo, por exemplo, para comprobar até qué punto entenderon a explicación que acaba de lle dar, ou ben para aplicar algo que lles acaba de explicar. Cada participante recibe un modelo con tres cadros (un para a “situación 1”, outro para a “situación 2” e outro para a “situación 4”), para que anote as respostas sucesivas. Para comezar, dentro de cada equipo de base, cada un (“situación 1”) pensa na resposta correcta á pregunta formulada e anótaa no primeiro cadro. Posteriormente, fórmanse parellas (“situación 2”) que intercambian respostas e as comentan, e de dúas respostas fan unha, e cada cal anótaa no segundo cadro. Por último, todo o equipo (“situación 4”), despois de comparar as respostas das dúas parellas que a integran, debe formular a resposta máis adecuada á pregunta formulada.¹²

11. Estructura ideada por María Jesús Alonso, del Colegio Público Comarcal Los Ángeles, de Miranda de Ebro (Burgos); M.J. Alonso y Y. Ortiz, 2005, p. 63; véase también Pujolàs, 2008.

12. Adaptada de <http://www.cooperativelearning.com>

O folio xiratorio: O educador ou a educadora atribúe unha tarefa aos equipos de base (unha lista de palabras, a redacción dun conto, as cousas que saben sobre un determinado tema para coñecer as súas ideas previas, unha frase que resuma unha idea fundamental do texto que leron ou do tema que estiveron a estudar, etc.). Por veces, cada membro do equipo escribe a súa parte ou contribución nunha folla “xiratoria” antes de pasala ao seu compañeiro do lado, seguindo o sentido dos punteiros do reloxo, até que todos os membros do equipo teñan participado.¹³

Parada de tres minutos: É unha forma de regular ou estruturar a actividade máis ampla que o grupo está a realizar nun momento dado, de modo que se facilita a participación dos estudantes e a súa interacción. Cando o mestre ou a mestra, despois de ter dado unha explicación a todo o grupo, pregunta abertamente se alguén ten algunha pregunta ou dúbida, en xeral hai pouca participación ou sempre participan os mesmos (os máis extravertidos). Os máis tímidos ou introvertidos participan en moi poucas ocasións ou só se se lles pide directamente que o fagan. Para evitar iso, de vez en cando o mestre ou a mestra pode interromper a súa explicación e facer unha parada de tres minutos (ou o tempo que se considerar conveniente), para que cada equipo de base pense e reflexione sobre o que se lles explicou e formule dúas ou tres preguntas ou dúbidas sobre aspectos que non ficasen suficientemente claros. Despois de decorridos os tres minutos, o portavoz de cada equipo propón unha pregunta ou dúbida – das tres que formularon –, unha por equipo en cada rolda. Son omitidas as preguntas que xa fosen formuladas por outro equipo ou que teñan unha formulación similar. Inmediatamente despois de teren sido feitas todas as preguntas, o mestre ou a mestra prosegue a explicación, até a seguinte parada de tres minutos.¹⁴

Lapis ao centro: O mestre ou a mestra entrega a cada equipo unha folla con tantas preguntas ou tantos exercicios como membros teña o equipo de base (xeralmente catro) con relación ao tema que traballan na aula. Cada estudante debe facerse cargo dunha pregunta ou dun exercicio:¹⁵

- Debe ler en voz alta a pregunta ou o exercicio e debe ser o primeiro a opinar sobre cómo responder á pregunta ou facer o exercicio.
- En seguida, pregunta a opinión dos seus compañeiros e compañeiras de equipo, seguindo unha orde determinada (por exemplo, o sentido dos punteiros do reloxo) e asegurándose de que todos fornezan información e expresen a súa opinión.
- A partir das distintas opinións, discuten e entre todos escollen a resposta máis adecuada.
- E, por último, comproba que todos entenden a resposta ou o exercicio tal como o decidiron entre todos e que saberán anotar a resposta ou facer o exercicio no seu caderno.

13. Adaptada de Spencer Kagan, véase también Pujolàs (2008).

14. Adaptada de <http://www.cooperativelearning.com>

15. Estructura adaptada de Spencer Kagan por Nadia Aguiar Baixauli, del CRA “Río Aragón”, de Bailo (Huesca), y María Jesús Tallón Medrano, del CEIP “Puente Sardas”, de Sabiñánigo (Huesca).

É determinada a orde das preguntas ou dos exercicios. Cando un estudante le en voz alta a súa pregunta ou exercicio, mentres cada un expresa a súa opinión e entre todos falan de cómo se fai ou deciden cuál é a resposta correcta, todos colocan os seus lapis ou bolígrafos no centro da mesa para indicar que nese momento só se pode falar e escoitar, e que non se pode escribir. Cando todos teñen claro o que hai que responder ou facer, cada un apaña o seu lapis ou bolígrafo e anota a resposta ou fai o exercicio no seu caderno. Nese momento, non se pode falar, só escribir. Posteriormente, volven colocarse os lapis ou bolígrafos no centro da mesa e o seguinte alumno faise cargo da pregunta ou do exercicio seguintes.

O xogo das palabras: O mestre ou a mestra escribe no encerado unhas palabras chave sobre o tema que están a traballar ou acabaron de traballar. Cada equipo de base (formado por vía de regra por catro integrantes) debe escribir unha frase con ditas palabras – unha por cada palabra chave – ou expresar a idea que hai “detrás” desas palabras.¹⁶

Para que sexa facilmente manipulábel, escriben a frase sobre un papel de tamaño reducido (unha terceira ou cuarta parte dun folio). Logo, seguindo unha orde determinada, cada estudante mostra a frase que escribiu aos compañeiros e ás compañeiras do seu equipo, quen a corrixen, a matizan, a completan, etc. Dalgunha forma, “fana súa”, e xa é unha frase colectiva, de todo o equipo, e non só de quen a escribiu en primeiro lugar.

Se hai máis de catro palabras chave, son realizadas as roldas que sexan necesarias, seguindo o mesmo procedemento, até ter unha frase, debidamente supervisada por todo o equipo, para cada palabra chave. Posteriormente, ordenan as frases sobre a mesa seguindo un criterio lóxico, compondo unha especie de esquema-resumo ou mapa conceptual do tema.

Cando o mestre ou a mestra deu o visto bo á orde que definiron, numeran as frases e, por parellas e por veces, encárganse de pasalas a limpo e facer unha copia para cada membro do equipo.

16. Adaptada de Spencer Kagan (1999).

Glosario

ACNUR: A Oficina do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Refuxiados foi creada no día 14 de decembro de 1950 pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas. Ten o mandato de dirixir e coordinar a acción internacional para protexer e resolver os problemas das persoas refuxiadas e apátridas en todo o mundo. Traballa para garantir que todas as persoas poidan exercer o seu dereito a procurar asilo e a encontrar protección noutro estado. Ademais, identifica solucións duradeiras para os refuxiados, como a repatriación voluntaria en condicións dignas e seguras, a integración local ou o reasentamento nun terceiro país.

Asilo: Protección ou refuxio que dá un país ás persoas estranxeiras que recoñece como refuxiadas. O recoñecemento do dereito de asilo dunha persoa implica, ademais, que o Estado lle conceda a documentación e a autorización necesarias para residir e traballar.

Campo de refuxiados: Un campo de refuxiados é creado para dar abrigo, durante un período determinado, a un grupo de persoas que tiveron que deixar o seu lar e agora procuran un lugar mellor onde poder refacer as súas vidas. Os habitantes dun campo de refuxiados non só necesitan un lugar en que durmir, senón tamén alimentos e asistencia médica. Os desprazados que chegan a un campo de refuxiados fano con diferentes necesidades. Ás veces, a súa situación soluciónase nun prazo breve, mais outras teñen que ficar alí durante anos. Por exemplo, os refuxiados de Kosovo en Albania estiveron no campo tan só tres meses, mais os de Somalia viven nos campos de Kenya desde 1991. Despois de todo este tempo, foron construíndo unha verdadeira comunidade coas necesidades propias dunha cidade, que necesita unha planificación específica.

Convención de Xenebra de 1951 sobre o Estatuto dos Refuxiados e su Protocolo Adicional de Nova York de 1967: Bases legais que, desde a súa aprobación, permitiron protexer millóns de persoas refuxiadas en todo o planeta. Ambos os documentos establecen quen é unha persoa refuxiada, así como os mecanismos de protección e asistencia, e os dereitos sociais que os Estados asinantes deben garantir.

Declaración Universal dos Dereitos Humanos (DUDH): Documento declarativo adoptado pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas na súa Resolución 217 A (III), a 10 de decembro de 1948 en París. Nos seus 30 artigos recolle os dereitos humanos considerados básicos, a partir da carta de San Francisco (26 de xuño de 1945). Os dereitos humanos son dereitos inherentes a todos os seres humanos, sen calquera distinción de nacionalidade, lugar de residencia, sexo, orixe nacional ou étnica, cor, relixión, lingua, ou calquera outra condición. Todos temos os mesmos dereitos humanos, sen calquera discriminación. Estes dereitos son interrelacionados, interdependentes e indivisíbeis.

Emigración: Acto de saír dun Estado co propósito de se asentar noutro. As normas internacionais de dereitos humanos establecen o dereito de toda persoa a saír de calquera país, incluído o seu. Só en determinadas circunstancias o Estado pode impor restricións a este dereito. As prohibicións de saída do país repousan, por vía de regra, en mandatos xudiciais.

FAO: Organización das Nacións Unidas para a Agricultura e a Alimentación, fundada en 1945. É un dos maiores organismos especializados das Nacións Unidas. O seu principal obxectivo é atinxir un mundo en que impere a seguridade alimentaria elevando os niveis de nutrición, mellorando a produtividade agrícola e as condicións da poboación rural, e contribuíndo para a expansión da economía mundial.

Inmigración: Proceso polo cal persoas non nacionais ingresan (entran) nun país co fin de se estableceren nel.

Migración: Movemento de poboación para o territorio doutro Estado ou dentro deste, que abarca todo movemento de persoas sexa cal for o seu tamaño, a súa composición ou as súas causas; inclúe migración de refuxiados, persoas desprazadas, persoas desarraigadas e emigrantes económicos.

Permiso de residencia: Documento legal expedido polas autoridades competentes dun Estado a un estranxeiro, en que se fai constar que ese estranxeiro ten dereito a vivir no referido Estado.

Permiso de traballo: Documento legal expedido polas autoridades competentes dun Estado, necesario para o emprego do traballador emigrante no país hóspede.

Persoa desprazada: Da mesma forma que a persoa refuxiada, unha persoa desprazada tivo que abandonar o seu lar por medo a perder a vida. A diferenza é que, neste caso, non cruzou ningunha fronteira, senón que tenta buscar un lugar seguro no seu propio país.

Persoa refuxiada: Persoa que se ve obrigada a saír do seu país por temor a ser perseguida pola súa raza, relixión, nacionalidade, opinión política ou outras razóns. Esta definición inclúe tamén as persoas que foxen de conflitos armados ou situacións de violencia xeneralizada. Obter a condición de persoa refuxiada implica as seguintes medidas: autorización de residencia, expedición de documentos de viaxe e de identidade, e autorización para traballar.
Persoa solicitante de asilo: Persoa que solicita o seu recoñecemento como persoa refuxiada noutro país e que se encontra á espera da resolución da súa solicitude.

Persoa solicitante de asilo: Persoa que solicita o seu recoñecemento como persoa refuxiada noutro país e que se encontra á espera da resolución da súa solicitude.

Reunificación familiar: Ferramenta xurídica que permite volver reunir no país de acollida a familia que se viu obrigada a se separar ao

fuxir do seu país de orixe. Esta medida mellora a calidade de vida e a situación social e económica da familia reagrupada.

Reasentamento. Instrumento de protección para as persoas refuxiadas. Unha persoa é reasentada cando é acollida por un país distinto ao primeiro ao que chegou despois de abandonar o seu país de orixe. O reasentamento existe porque ás veces o primeiro país de acollida non pode garantir a seguridade nin a integridade do refuxiado, porque non pode afrontar a chegada de moitas persoas refuxiadas nun período de tempo ou porque un terceiro país (o de reasentamento) ofrece mellores posibilidades para a integración social da persoa refuxiada. Para algunhas persoas refuxiadas, como nenos, nenas, mulleres sometidas a acoso sexual ou persoas con discapacidade, o reasentamento pode ser unha táboa de salvación.

Repatriación: O dereito individual dun refuxiado ou dun prisioneiro de guerra de regresar ao país de orixe en determinadas condicións está previsto en varios instrumentos internacionais. (Convencións de Xenebra de 1949 e Protocolos de 1977, Regulamento sobre as leis e os costumes da guerra terrestre, anexo á carta da Convención da Haia de 1907, instrumentos de dereitos humanos, así como o dereito internacional consuetudinario). O dereito á repatriación é conferido á persoa a título individual e non á autoridade que a retén. Ademais, a repatriación está suxeita á obrigaición da autoridade de liberar as persoas que poden ser escollidas (soldados e civís) e á obrigaición do país de orixe de recibir os seus propios nacionais.

Repatriación voluntaria: Retorno ao país de orixe de persoas que reúnen os requisitos como consecuencia do desexo libremente expresado de regresar.

Repatriación involuntaria/forzosa: Repatriación de refuxiados ao país de orixe que o país receptor fomenta cando crea circunstancias que non deixan ningunha outra alternativa aos refuxiados máis que a da repatriación. Como a repatriación é un dereito persoal (distinto da expulsión ou da deportación, orixinalmente vinculadas á soberanía do Estado), nin o Estado da nacionalidade, nin o de residencia temporal, nin tampouco o que exerce a xurisdición sobre eles pode proceder á repatriación contra a vontade dunha persoa que pode ser escollida, trátase dun refuxiado ou dun prisioneiro de guerra. De acordo co dereito internacional contemporáneo, os prisioneiros de guerra ou refuxiados que recusan ser repatriados, particularmente se teñen motivos de sentir temor no seu propio país, deben ser protexidos e beneficiarse, se for posíbel, de asilo temporal ou permanente.

Rutas legais e seguras: Serie de ferramentas e figuras xurídicas utilizadas para protexer os dereitos das persoas que se ven obrigadas a abandonar os seus países debido a conflitos armados, persecucións, pobreza, etc. Entre elas, destacan a figura do reasentamento, a protección subsidiaria ou o reagrupamento familiar.

Fontes:

Amnistía Internacional: <https://www.es.amnesty.org/en-que-estamos/campanas/yoacojo/glosario-de-terminos/>
Organización Internacional sobre as Migracións (OIM), glosario básico: http://publications.iom.int/system/files/pdf/imL7_sp.pdf

Recursos complementarios

Migracións forzosas e poboación refuxiada. Para traballar na aula:

UNICEF, *Contos sen fadas: a historia de Ivine e Almofada*,
www.youtube.com/watch?v=7fPSTajjSd4

ACNUR México, contos infantís,
<http://culturacolectiva.com/7-cuentos-infantiles-que-te-acercaran-a-la-realidad-de-los-refugiados/>

#ABPRefugiados

Proxecto interdisciplinar para traballar o tema dos refuxiados e emigrantes.

Batería de recursos documentais, curtametraxes, viñetas, gráficos interactivos, fotografías, propostas de literatura xuvenil, actividades para traballar en lingua estranxeira, etc.
<http://abprefugiados.blogspot.com.es/>

Migracións forzosas e poboación refuxiada. Para o profesorado:

Páxinas web de interese:

www.es.amnesty.org
www.acnur.es/
www.proactivaopenarms.org/es
www.msf.es/

Vinte reflexións dunha emigrante,
<https://youtu.be/671xpkNk29c>

CEAR, *Acceso á protección: Un dereito humano*,
www.cear.es/wp-content/uploads/2013/05/INFORME-FINAL.pdf

ACNUR, *Tendencias globais: Desprazamento forzado en 2014*,
http://acnur.es/portada/slider_destacados/img/PDF_141015184925.pdf

Oxfam, *Right to a Future: Empowering refugees from Syria and host governments to face a long-term crisis*, novembro de 2015
<https://www.oxfam.org/en/research/syria-refugees-right-future>

Itziar Ruiz-Giménez, “Na Europa hai unha batalla sobre quen ten dereito a ter dereitos”, *Ágora*,
<http://www.agora-revistaonline.com/single-post/2016/04/18/ENTREVISTAS-Itziar-RuizGim%C3%A9nez-En-Europa-hay-una-batalla-sobre-qui%C3%A9n-tiene-derecho-a-tener-derechos>

Diversidade e interculturalidade

Carbonell, F., “Decálogo para unha educación intercultural”, *Cadernos de Pedagogía*, 290. Barcelona: Ed. CISSPRAXIS SA, 2002.

Casanova, M. A., “A interculturalidade como factor de calidade na escola”, en Soriano (coord.), *A interculturalidade como factor de calidade educativa*, Madrid: La Muralla, 2005.

UPD VI – IMELSA, *Guía de xestión da diversidade cultural e a convivencia*,

<http://www1.ocupacio.gva.es:8084/adient/mediateca/general/guia-didactica-de-Gestion-de-la-diversidad-cultural-y-la-convivencia.pdf>

Fernando Relinque Medina e Nidia Gloria Mora Quiñones, *Interculturalidade e xestión da diversidade. O desafío da nova sociedade*, Xunta de Andalucía

http://www.juntadeandalucia.es/export/drupaljda/interculturalidad_gestion_diversidad.pdf

UNICEF e Ministerio Educación Perú, *A interculturalidade en educación*,

http://www.unicef.org/peru/_files/Publicaciones/Educacionbasica/peru_educacion_interculturalidad.pdf

Guía metodolóxica de “Transversalización da abordaxe de interculturalidade en programas e proxectos do sector gobernabilidade” a partir da experiencia do Programa “Bo Goberno e Reforma do Estado” do Perú,

<http://centroderecursos.cultura.pe/sites/default/files/rb/pdf/Guia%20metodologica%20de%20transversalizacion%20del%20enfoque%20de%20interculturalidad.pdf>

Educación intercultural. Alumnado de orixe estranxeira, Generalitat de Cataluña, Departamento de Ensino,

<http://xtec.gencat.cat/web/content/projectes/alumnat-origen-estranger/suport-linguistic-social/publicacions/quadern-SLS-educacio-intercultural.pdf>

Educación intercultural. Proxecto de convivencia e éxito educativo, setembro de 2014, Generalitat de Cataluña, Departamento de Ensino,

<http://xtec.gencat.cat/web/content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0063/905e9278-9ca1-4768-afb2-09c9c6288759/intercultural.pdf>

Xestión emocional

Rafael Bisquerra, Grupo de Orientación Psicopedagóxica na Universidade de Barcelona,

www.rafaelbisquerra.com/es/educacion-emocional/objetivos-educacion-emocional.html

10 filmes sobre intelixencia emocional e social,

<http://habilidadsocial.com/peliculas-inteligencia-emocional-y-social/>

Cidadanía global: www.kaidara.org

Intermón-Oxfam, *Centros educativos transformadores: ciudadanía global e transformación social*, Barcelona: Editorial Intermón-Oxfam, 2012,

www.kaidara.org/es/centros-educativos-transformadores

Intermón-Oxfam, *Pistas para mudar a escola*, Barcelona: Editorial Intermón-Oxfam, 2009,

www.kaidara.org/es/Pistas-para-cambiar-la-_escuela

Autoría:

Barabara Educació SCCL.

Coordinación:

Begoña Carmona

Rede de Educadores e Educadoras para unha cidadanía global:

A comisión de Conectando mundos da Rede asesora e dá seguimento á elaboración dos contidos desta proposta educativa: Pablo Cuenca, Santiago García, Esther Gutiérrez, Teresa Hernández, Flor López, Jordi Riera e Arantza Zubizarreta.

Deseño e maquetaxe:

Estudi Lluís Torres

Corrección lingüística:

Albert Nolla

Ilustración:

Espais Telemàtics

Tradución:

Márió Herrero

Máis informacións sobre a proposta educativa de Oxfam Intermón

- Web: <http://www.oxfamintermon.org/es/que-hacemos/campanas-educacion/educacion/propuestas-educativas>
- Facebook: “Educar para unha cidadanía global” <https://www.facebook.com/Educar-para-una-ciudadan%C3%ADa-global-765403543496049/>
- Correo: educacion@oxfamintermon.org

Esta obra ten unha licenza Creative Commons

OXFAM Intermón